

EGYMÁS TÜKRÉBEN

Csapody Miklós: *A címeres halott*

■ Az már nem rendhagyó, hogy egy adott irodalom arcvonásait egy másik irodalom tükrében nézve, egy másik irodalom értékrendjéből próbálja valaki megrajzolni. De nem tudom, jut-e eszébe a napjainkban formálódó fiatal irodalomtörténész-nemzedékből valakinek az, hogy végigkövesse, mondjuk, az erdélyi magyar irodalom immár százesztendős történetét „anyaországi” tükörből nézve. Pedig igen tanulságos lenne. Mert szétdaraboltságunk – akár elfogadjuk, akár nem – bizonyos fajta szétfejlődéssel is járt: mások voltak az író számára adódó kihívások a trianoni határok közé szorított „kicsi magyar” élettérben, más volt a világ-irodalmi mozgástere, mások a kifelé megmutatkozó kötődések (személyileg vagy akár az odakint uralkodó irányzatok tekintetében), és ismét mások azok a belső kihívások, amelyekkel a kisebbségivé vált magyaroknak, a kisebbségi magyar íróknak szembesülnie kellett a maga hatalmi szóval kiszabott (körülhatárolt) élettérben. És ebből a másságból nézve – talán érthető módon – más- és másféleképpen láttuk egymást, más- és másféleképpen mérettettünk meg egymás értékrendjében. Arról nem is beszélve, hogy a politikai határok mikor és milyen mértékben működtek szűrőként (vagy egyenesen lezárt határsorompóként) Biharpüspökinél vagy a komáromi hídon, hogy miképpen tekintett az uralkodó többség képviselőjében ágáló Hatalom az alávetett kisebbségre, annak szellemi elitjére

Különösen időszerűnek érzem ezt a megközelítést napjainkban, amikor magyar–magyar kapcsolatok tekintetében lényegi változások idejét éljük, s amikor legalábbis adminisztratív okokkal nem magyarázható az, ha ezek a kapcsolatok nem eredményezik egymás teljes körű megismerését. Időszerűnek azért, mert az a kép, amely az elmúlt évszázadnak legalábbis háromnegyed résznyi ideje alatt egymásról bennünk kialakult, akarva-akaratlanul, hat napjainkban is.

Persze, tudom, messze utópia – legalábbis egyelőre – egy ilyen megközelítést egy évszázadnyi időt átfogó körben elvárni. De talán nem lenne érdektelen egy-egy résztema leszűkített körében megpróbálkozni.

Csapody Miklós új könyvét olvasva s korábbi könyveit visszalapozgatva ötlött fel bennem mindez – és nyilván nem véletlenül. Az ő „története” ugyanis (persze nem egy személyre méretezve, hanem arra a körre, arra a tendenciára, amelynek ő is részese) egy fejezete lehetne egy ilyen „egymás tükrébe nézésnek”.

A történet előzménye a Magyar Írók Szövetségében 1968 tavaszán, a határokon túli magyar irodalmakhoz való viszonyról folyt vita végén megszületett állásfoglalás az irodalom „kettős kötődéséről” és az író „kettős felelősségéről” és néhány romániai magyar író erre született kényszerű elutasítása. Közéleti indítéka pedig egy 1972-ben, egyetemi ifjúsági szintet feltett körkérdés, amely így hangzott: „Milyen nyelven beszélnek a

székelyek?” – pontosabban a válaszok elgondolkodtató kiértékelése Illyés Gyula *Népszabadságban* megjelent cikkében. Ennek lett a következménye, hogy egy tudatosan tudatlanságban (vagy megszárt részinformációkon) nevelt nemzedék mohón vetette rá magát a tiltott gyümölcsre: fiatalok rajzoltak ki az addig elzárt vagy egyenesen tiltott szellemi tájakra, s hordták haza a tiltott kincset, annak ellenére, hogy a Hatalom „állambiztonsági” gépezete mindkét oldalon szívósan próbálta védeni a maga „integritását”.

Csapody Miklós ezeknek a fiataloknak az egyike volt, a raj kibocsátója pedig – nemcsak jelképesen, de valóságosan is – Ilia Mihály szegedi magyar irodalomtörténeti tanszéke.

Akinek Csapody korábbi könyvei is a kezébe kerültek, tudja, hogy őnála ez a feltöltekedés a „tiltott gyümölcs” nedveiből még egyetemista éveiben, az 1970-es évek derekán elkezdődött. Az *Erdélyi Féniks* című kötetében (Korona Kiadó, Bp., 2007) már ott vannak a tanúságai ennek: jelzésértékű kritikák Bajor Andor, Farkas Árpád, Kacsó Sándor, Kányádi Sándor, Markó Béla, Mózes Attila, Szilágyi István köteteiről, a hetvenedik évét töltő Horváth Imréről s nemcsak részletekbe menő tárgyismertet, de a tárgyon belüli tendenciákat is érzékelő összefoglaló tanulmányok: *A hetvenes évek romániai fiatal magyar költészetéről*, a nyolcvanas évek erdélyi fiataljainak rajzásáról a *Kortárs*, a *Tiszatáj*, az *Életünk* lapszámaiban. „...Érdeklődésem – vallotta a szerző a könyv előszavában – kezdettől az erdélyi magyar irodalom és történelmi hagyomány kutatására ösztönzött, a jelenkor megértése felé sarkallt.” S ennek az érdeklődésnek a jele volt a továbbiakban az *Erdélyi Fiatalok* egész témakomplexumának szentelt könyve, az *Egy nemzedék iskolája. Az Erdélyi Fiatalok 1929–1933.* (Korona Kiadó,

Bp., 2009.) És ez folytatódik most új könyvébe begyűjtött – nagyobb részt a *Korunkban*, 2010–2016 között megjelent tanulmányaiban is.

De nem egyszerűen csak felfedezésértékű számbavételről és a magyarországi olvasó felé való továbbításról van szó. A hangsúly már az *Erdélyi Fiatalokról* szóló könyve tanulmányaiban „a jelenkor megértésére” tevődött át: Csapody Miklós azért járta körül a két világháború közötti időszak erdélyi szellemi mozgalmainak sorában jelentős folyóirat (és szellemi kör) témáját, mert Kádár Magyarországon is időszerűnek érezte azt a közösségi sorsvállalást és cselekvési stratégiát, amely az Erdélyi Fiatalokban annak idején megtestesült, azt, hogy ez a csoport „...az ifjúsági (nemzedéki), majd egész *kisebbségi társadalom demokratikus önmegszervezésének* sürgetésével lépett fel”. (I.m. 196. Kiemelés az eredetiben.) De azért is érezte magához (magukhoz) közelállónak az egykori *Erdélyi Fiatalokat*, mert a tanulmány megírása és a *Tiszatájban* való megjelenése idején, 1987-ben úgy érezte, az, hogy „...a társadalomtudatosítás igénye a lapban és a köréje szerveződött mozgalomban a *nemzedékiséggel* kapcsolódott össze” (uo. Kiemelés szintén az eredetiben), tanulságul szolgálhat saját otthoni nemzedéke számára is. Tudatosan végigvitt „példálózás” volt ez, tanúsítja egy, a nyolcvanas évek fiatal erdélyi nemzedékéről írott (és az *Alföldben*, szintén 1987-ben megjelent) áttekintése (*Értelem és remény. Újraközölve az Erdélyi Féniks* című kötetében), amelyben újdonságként regisztrálta a Bretter György nevelte fiataloknak a szépirodalmat is megtermékenyítő kilépését a szakfilozófiából. Az akkori fiatalok, Kovács András Ferenc, Visky András, Egyed Péter, majd Szócs Géza, Bréda Ferenc, „az új költő- és esszéíró nemzedék színre lépésében meghatározó szerepet játszó” *Echinox* köré tömő-

rültek megmozdulásainak ismeretében állapította meg: „Az új, a nyolcvanas évtized fiatal irodalmának uralkodó jelentudata már nem valami idillikus, védett, boldog korézés, hanem erőteljesen történelmi meghatározottságú én- és közösségi tudatállapot.” (I. m. 176.)

És ezek csak kiragadott példák.

Mert új könyvének, *A címeres halott*nak a tanulmányaira is ugyanez jellemző: széles körű és mélyre tekintő tárgyismeret s annak fegyverzetében beleézés az elődök aktualitásába. Ez tűnik szembe, amikor Bánffy Miklós politikai hitvallását vagy Jakabffy Elemér, Mikó Imre közgondolkodását közelíti a 21. század *Korunk*-olvasójához, amikor Ligeti Ernőt olvassa újra, amikor László Dezsőnek a zsidókérdéshez való viszonyát járja körül. Ezt érzékelhetjük Mikó Imrének Jakabffyról adott – és Csapody által idézett – jellemzésében: „A nagy liberális hagyományokat nemcsak a szabad vélemény-nyilvánítás, az ellenvélemény iránti türelem, később az anyanyelvi műveltség sérthetlenségének szellemében folytatta, hanem a stílus tekintetében is, ami nem csak irányt, hanem viszonyulást is jelentett a közülethez.” (*A címeres halott*. 120.) Vagy abban, ahogyan a Ligeti Ernőt idézve Mikó Imrét láttatja: „A vitatott közszellem megújításához gyökerekig leható társadalmi revíziót kíván, s a politikus, az író és a tudós hármasság személyiségének összemunkálásában látja beteljesíthetőnek az új feladatkört. A *politikus* az erdélyi magyar hivatástudatot hozza felszínre, a *tudós* az erdélyi magyar társadalom-szemlélet revízióját készíti elő, az *író* pedig az új erdélyi magyar közszellemet, aminek egyik feltétele, hogy a szépirodalomnak is ki kell lépnie az önmagáért létezés elefántcsont-tornyából, és hirdetni az erdélyi magyar kultúr-szellem öntudatalakító lényegét.” (I. m. 138. Kiemelések az eredetiben.)

De Csapody Miklós más tanulságokra, összefüggésekre, folyamatokra is felfigyel: például a kor (és nemcsak a két világháború közötti idők, hanem a második világháborút követő évek) egyik uralkodó „betegségére”, a baloldaliságra, annak kártételeire, majd a tőle való megszabadulás, a revízió útjaira-módjaira. Végigkíséri például a *Korunk*nak az *Erdélyi Fiatalok*hoz vagy a *Hitel*hez való viszonyulását, a harmincas évek szélsőbalos „kritikájától”, az 1950-es és 60-as éveken át egészen odáig, amikor az 1970-es években feltűnő reagálásokban már egy új kisebbségi ideológiába beépíthető pozitív elemekre helyeződik a hangsúly, eljutva végül egészen napjainkig, amikor az egyébként megújult folyóiratban az *Erdélyi Fiatalok* öröksége is elhalványulni látszik.

Megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a kötetben azok a tanulmányok, amelyekben át nemcsak azt a „damaszkuszi utat” követi végig, amelyet az illegalitásból jött és a háború utáni első évtizedben a türelmetlen ideológiai osztályharcot folytató nemzedék tett meg „a hittől az eszméletig” (Szász János), hogy aztán az 1989-es változást követő időkben (egyéni tragédiaként megélve) kiszoruljon a közszereplésből, hanem azt is láttatja, hogy ennek a nemzedéknek a legjobbjai fogalmazták meg – jelbeszédben, de a lényegét cselekvés-stratégiává fejlesztve – a romániai kommunista diktatúra alá vettett magyar kisebbség helyzetadatát. Csapody Miklós többféle forrásból (Gáll Ernő naplóját, a *Számadásomat*, Ilia Mihállyal folytatott levelezését figyelmesen újraolvasva) meggyőzően követi végig azt az eszmei önrevíziót, amely Gáll Ernőt végül elvezette a „sajátosság méltósága”, a „felemelt fő dramaturgiája” terminusokba formált kisebbségideológiáig.

Egyébként talán érdemes azon is elgondolkozni, hogy milyen szemé-

lyes motívumok játszottak közre abban, hogy például az *Erdélyi Fiatalok* pozitívba hajló értékelésével szemben a *Hitel* esetében milyen sokáig meghatározóak voltak a proletkultosz idők megbélyegző minősítései, hogy még 1989 után is kemény és szívós kitartással végzett munkába került az, hogy a folyóirat és a köréhez tartozók neve végül megtisztuljon a hozzájuk társított „fasiszta” minősítéstől, „a díszmagyarba bújtatott hitlerizmus”-tól, az ilyen minősítések akkoriban nagyon is gyakorlati következményeitől. Pedig a messzemenően pozitívan értékelt, sőt kifuttatott Vásárhelyi Találkozó létrejöttében, majd a Találkozó célkitűzéseit tovább vivők körében – az *Erdélyi Fiatalokkal* szemben – a *Hitel* köréhez tartozó fiatalok igen fontos szerepet játszottak.

A kötet első (*Erdély* címet viselő) ciklusában helyet kapott néhány rövidebb, de a felidézettek (Bálint Tibor, Cseh Gusztáv, Deák Ferenc, Jakobovits Miklós, Kántor Lajos) portréjához egy-két vonással hozzájáruló cikkek mellett ki kell emelnünk a Páskándi Gézához kötődő két tanulmányt, nemcsak az életével (annak már magyarországi szakaszával) és művével kapcsolatosan fontos kiegészítései miatt, hanem mert az azokban foglaltak átvezetnek a kötet második (*Szeged* című) ciklusának tanulmányaihoz, amelyek közül egyik-másik bár más kötetekben már korábban is megjelent, anyagánál fogva mégis szervesen kapcsolódik az előzőhöz, illetve az egész magyar–magyar kapcsolattörténet egy olyan vonatkozásához, amelyre korábban is utaltunk: a hivatalos szervezetek – nevezetesen a magyar és román állambiztonságnak – az egész hetvenes és nyolcvanas évekbeli magyar–magyar kapcsolathoz való viszonyulása témájához.

A „magyar nacionalizmus” minősítésről van szó (annak minden következményével), amellyel mind a román, mind a magyar oldalon a hatalom szervei felcímkézték ezt a kapcsolatkeresést. Mert ez a minősítés, bár a szószerintiség szintjén azonos a magyar és a román állambiztonsági szervek terminológiájában, homlokegyenest ellenkező tartalmat takar: egyfelől lepleződik általa a magyar hatalmi szervek mélységes nemzetietlensége, a mindenható (?) Párt megalkuvásba vezető tehetetlensége, amellyel az országra nézve „első számú veszélynek” minősítik az új nemzedék nemzeti öntudatra ébredésének jeleit. A másik oldalon viszont az, hogy ugyanezen címke alól miképpen lóg ki egy – egyébként rendszertől független, hiszen napjainkban is újraeledő – céltudatos homógen nemzetállam-építési koncepció lólába.

Ezért tartoznak a kötethez szervesen hozzá (még bizonyos részleges újraközlések árán is) a Bálint Sándorhoz, Péter Lászlóhoz, Ilia Mihályhoz kötődő magyar állambiztonsági megfigyelések történetei, valamint saját története, amely – bőséges adatolás tanúsága szerint – mindkét állam szerveit foglalkoztatta. A határon átnyúló „kapcsolattörténetnek” ez is egy olyan fejezete, amelynek részletekbe menő feltárása még sok meglepetéssel fog szolgálni.

A kötethez írott előszavában Markó Béla „Erdély megértését” emeli ki Csapody Miklós egyik érdeméül. Én úgy gondolom, ennek a kötetnek a tanulmányaiban több van ennél: Erdély tanulságainak beépítése az egyetemes magyar közgondolkodásba. Valójában ez az igazi útja „a határok légiesítésének”.

Dávid Gyula